

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Život na jedné ubytovně na Pardubicku: každodennost a perspektivy sociálně
vyloučených Romů

Karolína Sáblíková

Bakalářská práce

2018

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Karolína Sáblíková**
Osobní číslo: **H15070**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Život na jedné ubytovně na Pardubicku: Každodennost
a perspektivy sociálně vyloučených Romů**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se na základě svého terénního výzkumu zaměří na každodennost a perspektivy Romů, kteří bydlí na jedné z ubytoven na Pardubicku. Soustředí se na faktory související se sociálním vyloučením, omezující negativní vlivy, ale i na možnosti pozitivní změny, např. prostřednictvím tzv. prostupného bydlení. Metodologicky se bude opírat zejména o zúčastněné pozorování a o neformální a polostrukturované rozhovory.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- Foucault, M. 2000. Dohlížet a trestat. Praha: Dauphin.
Kanioková, M., Š. Ripka, J. Snopek 2016. Ukončování bytové nouze rodin a jednotlivců. Východiska, zahraniční praxe, doporučení a strategie. Brno.
Kozlová, L. 2005. Sociální služby. Praha: Triton.
Lux, M., M. Mikezsová, P. Sunega 2010. Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR. Praha: Sociologický ústav AV.
Lux, M., T. Kostecký 2011. Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi. Praha: Slon.
Matoušek, O. 2011. Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení. Praha: Portál.
Matoušek, O., P. Kodymová 2008. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál.
Ripka, Š., M. Mikulec, J. Snopek 2016. Způsoby řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení : analýza a komparace situací ve Francii, Velké Británii a v České republice. Ostrava: Ostravská univerzita.
Silverman, D. 2005. Ako robiť kvalitatívny výskum. Bratislava: Ikar.
Temelová, J., L. Pospíšilová, M. Ouředníček (ed.) 2012. Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Zbyněk Andrš, Ph.D.**
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2018**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan



L.S.

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

Prohlášení autora

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 15.5. 2018

Karolína Sáblíková

Poděkování:

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu práce Mgr. Zbyňku Andršovi Ph.D. za cenné rady, ochotu a trpělivost při psaní mé bakalářské práce. Dále chci poděkovat své rodině i blízkým za plnou podporu po celou dobu mého studia. Velké díky patří také mým informátorům, kteří byli ochotní se podílet na mém terénním výzkumu a rozhovorech.

ANOTACE

Studentka se na základě svého terénního výzkumu zaměří na každodennost a perspektivy Romů, kteří bydlí na jedné z ubytoven na Pardubicku. Soustředí se na faktory související se sociálním vyloučením, omezující negativní vlivy, ale i na možnosti pozitivní změny, např. prostřednictvím tzv. dostupného bydlení. Metodologicky se bude opírat zejména o zúčastněné pozorování a o neformální a polostrukturované rozhovory.

KLÍČOVÁ SLOVA

Sociální vyloučení, Rom, finanční tíseň, omezení, motivace, dostupné bydlení

TITLE

Life on the one hostel at Pardubice: Everyday life and perspectives socially excluded Roma

ANNOTATION

The student, on the grounds of her field research, will focus on everydayness and prospects of the Romany who live in one of the hostels in the Pardubice Region. She concentrates on factors related to social exclusion, limiting negative influences, but also on opportunities of a positive change, for example through so called temporary living. Based on methodology, she will lean mainly on the participating observation and on the informal semi-structured interviews.

KEYWORDS

Social exclusion, Rom, financial mistrest, limitations, motivation, temporary living

Obsah

Úvod.....	8
1 Cíl práce a výzkumné otázky	10
2 Zkoumaná lokalita	12
2.1 Charakteristika zkoumané lokality	12
2.2 Informátoři.....	14
3 Metody a etika výzkumu.....	16
3.1 Vstup do terénu a moje pozice výzkumníka.....	17
3.2 Použité metody	19
3.3 Etické problémy výzkumu.....	20
4 Život na ubytovně	21
4.1 Jak jsme se dostali na ubytovnu?.....	21
4.2 Každodennost ubytovny a omezení spojená s jejím chodem	25
4.3 Funguje sociální vyloučení jako motivace ke změně?	35
4.4 Prostupné bydlení jako nástroj sociální politiky.....	40
4.5 Plní ubytovna svoji funkci překlenovacího bydlení?	42
4.6 Systémy Housing first a Rapid re-housing	43
5 Závěr	46
6 Použitá literatura	48

Úvod

Sociálně vyloučené lokality jsou současným problémem většiny měst. Každé město se snaží eliminovat tyto lokality a najít nějaké schůdné řešení pro obyvatele, kteří sociálně vyloučené lokality obývají, aby se mohli integrovat do běžného života majoritní společnosti.

Každý občan daného města se snaží takové vyloučené lokalitě vyhýbat obloukem, protože nám společnost i média denně připomínají, že osoby, které sociálně vyloučené lokality obývají, jsou nepřizpůsobivé, nebo nebezpečné. Většina obyvatel těmto předsudkům podléhá a nikdo se nezeptá „Kdo jsou ti lidé?“ „Co je donutilo k životu v této lokalitě?“. Tlak společnosti i rasismus musí obyvatele sociálně vyloučených lokalit denně snášet. Musí čelit předsudkům, posměchu i nadávkám. Ovšem málokoho zajímá, jaký život tito lidé vedou.

Ve druhém ročníku Sociální antropologie jsem absolvovala stáž na nejmenované ubytovně, která se nachází v sociálně vyloučené lokalitě města na Pardubicku. Při seznámení s obyvateli ubytovny jsem zjistila, že vše není pouze černobílé. Jedná se o jednotlivce, ale i o celé rodiny s dětmi, které žijí v nevyhovujících podmínkách, kde jsou nuceni žít a vychovávat své děti.

Téma své bakalářské práce jsem si tedy vybrala proto, abych přiblížila každodenní život sociálně vyloučených Romů, kteří žijí na mnou zkoumané ubytovně, která se pro své obyvatele změnila z přechodného bydlení na bydlení trvalé. Ubytovna, jako každý veřejný objekt, má svůj ubytovací řád, který je z pohledu obyvatel ubytovny velmi přísný, proto jsem se rozhodla se ve své práci nadále věnovat tomu, jak a jakým způsobem ovlivňuje tato ubytovna obyvatele různých věkových kategorií, případně, jak se vnímání liší z genderového pohledu. Ve své práci také popisuji objekt ubytovny jako takový, vybavení ubytovny, čistotu, apod.

Na začátku výzkumu jsem si vytyčila cíl práce, charakterizovala jsem zkoumanou lokalitu a představila své informátory. Dále jsem popsala svoji metodologii, vstup do terénu a stručně jsem se zmínila o etických problémech, které se týkají téměř každého antropologického výzkumu.

Ve druhé části své práce popisuji život na ubytovně, každodennost ubytovny, dotýkám se tématu sociálního vyloučení a také se snažím přiblížit určitá východiska, která by mohla mít kladný dopad na obyvatele ubytovny. Veškeré informace jsem načerpala z nastudované literatury, z rozhovorů s informátory a z již zmíněného zúčastněného i nezúčastněného pozorování.

1 Cíl práce a výzkumné otázky

Cílem práce i výzkumu bylo zmapovat každodenní život romských obyvatel nejmenované městské ubytovny na Pardubicku, která se nachází v jedné ze sociálně vyloučených lokalit města. V závislosti na každodenním životě jsem se zaměřila na omezující faktory života na ubytovně, zejména pak provozního řádu ubytovny. Dalším mým vytyčeným cílem je nalezení potenciálních perspektiv, či změn, které by mohly mít pozitivní dopad nejen na rodiny s dětmi, ale i na jednotlivce žijící na ubytovně, kteří by se mohli vrátit do běžného života, například prostřednictvím dostupného bydlení, či systémy Housing first a Rapid re-housing. Ve své práci se dotýkám také sociální politiky, která ovlivňuje výši sociální podpory a životní podmínky lidí.

Materiály a poznatky jsem získala díky nastudované literatuře a kvalitativnímu výzkumu a na základě toho jsem si vytyčila výzkumné otázky. „Zásadou má být, že výzkumná strategie a použité metody musí být vhodné pro zodpovězení výzkumné otázky“ (Hendl, 2005: 145). Podle Hendla jsem se tedy snažila aplikované metody co nejvíce nasměřovat na zodpovězení mých výzkumných otázek.

Výzkumné otázky:

Může být sociální vyloučení motivací ke změně?

Touto otázkou jsem zjišťovala, zda život v sociálně vyloučené lokalitě motivuje mé informátory k nalezení práce, hledání bytu, nebo šetření peněz na kauci, aby se sami případně mohli integrovat do většinové společnosti.

Do jaké míry plní ubytovna svoji funkci překlenovacího bydlení?

Otázku jsem si kladla proto, že všichni mí informátoři nežijí na ubytovně přechodnou dobu, ale jsou na ubytovně řadu let.

Jaké jsou perspektivy sociálně vyloučených Romů žijících na ubytovně?

V rámci mého terénního výzkumu, poznatků a nastudované literatury chci přiblížit možná řešení, která by kladně ovlivnila život obyvatel ubytovny.

Je možné, aby metoda prostupného bydlení eliminovala sociálně vyloučené lokality?

Metoda prostupného bydlení je sice určitým východiskem, ovšem vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně novou metodu, má stále mnoho mezer.

Jaký vliv má život na ubytovně na každodenní život jejích obyvatel?

Ubytovna není uzpůsobena dlouhodobému životu, je zde 24 hodinový dozor a kamerový systém na chodbách a veřejně přístupných místech, také nesmím opomenout existenci provozního řádu.

2 Zkoumaná lokalita

Zkoumanou lokalitou pro mě byla nejmenovaná městská ubytovna na Pardubicku, kde jsem absolvovala stáž jako praktikantka v komunitním centru pro děti, které se nacházelo přímo v areálu ubytovny.

Od mých informátorů jsem se dozvěděla, že na ubytovně žijí téměř pouze Romové, kteří jsou buď ohroženi sociálním vyloučením, anebo se jich sociální vyloučení bezprostředně týká. V okolí ubytovny se dále nachází azylový dům a drogové poradenské centrum a dále v okolních městských i soukromých bytech bydlí mnoho dalších Romů. Sociální pracovnice Irena mi při našem rozhovoru sdělila, že se jedná o jednu z největších vyloučených lokalit ve městě.

2.1 Charakteristika zkoumané lokality

Jedná se o ubytovnu, kterou vlastní město, je tedy pod záštitou magistrátu města. Na ubytovnu pravidelně dochází sociální pracovnice Irena, která byla mimo jiné i mojí informátorkou. Irena je s obyvateli ubytovny v neustálém kontaktu a v objektu ubytovny má i svoji kancelář, kam si mohou obyvatelé v úředních hodinách dojit pro informace, nebo pro radu.

Budova ubytovny má čtyři podlaží a obsahuje 24 bytových jednotek s balkonem, ovšem každá bytová jednotka je bez nábytku a sociálního zařízení. Na každém patře jsou společné sprchy a dvě toalety.

Byty na ubytovně mají různou velikost, ovšem nejčastěji se jedná o byty dvoupokojové. Každý nájemník si musí veškeré vybavení, včetně kuchyňské linky, pořídit sám, protože dříve v minulosti docházelo k častému ničení bytového vybavení, proto na těchto bytech nezůstal žádný nábytek. V současné době se tedy v bytě před nastěhováním nachází pouze kuchyňský dřez s vodovodní baterií.

Před vchodem do ubytovny je zvonek s mikrofonem a kamerový systém. Obyvatelé ubytovny mívají klíče, hosté však nikoli, ale každý, kdo jde na ubytovnu, se musí po příchodu na ubytovnu nahlásit na vrátnici, která se nachází ihned po pravé straně při vstupu do objektu ubytovny. Kamerový systém je rozmístěn po veřejných prostorách celé budovy ubytovny.

V přízemí budovy se nachází komunitní centrum pro děti, které zde tráví svůj volný čas v rámci volnočasových aktivit, a pár bytů. Komunitní centrum je rozděleno na dva bloky – dopolední a odpolední blok, přičemž na každý blok jsou přiděleny dvě učitelky. Dopolední blok v komunitním centru je určen pro děti předškolního věku. Při příchodu si děti vyčistí zoubky, následuje rozcvička, malování, různé tvoření a hraní s hračkami, které komunitní centrum vlastní. Děti se v centru učí také například barvy, anebo říkat říkanky.

Odpolední blok je určen pro děti školního věku. Při příchodu se děti posadí za stoly a následuje povinná hodina doučování. Po hodině doučování děti tvoří, malují, anebo si také hrají. Celý komunitní klub je určen pro děti žijící na ubytovně a je zcela zdarma. Jediné, co musí rodiče dětí platit, je svačinka pro děti v dopoledním bloku a přezůvky. Veškeré pomůcky, hračky, anebo sportovní náčiní je hrazeno magistrátem města. V rámci komunitního centra jezdí děti s učitelkami na různé výlety po okolí a jednou ročně o prázdninách je pořádán týdenní tábor, který je taktéž hrazen městem. Při rozhovoru se sociální pracovnící Irenou mi Irena sdělila: „*Na roční provoz komunitního centra připadá zhruba 700 000 Kč ročně.*“

Dále se v přízemí ubytovny nachází kočárkárna, kde mají obyvatelé ubytovny schované kočárky, kola, koloběžky apod. Kočárkárna je uzamčená a klíče si je možno vyzvednout na vrátnici, vzít si svůj kočárek, či kolo, zamknout kočárkárnu a klíče ihned vrátit paní vrátné. Dříve byla kočárkárna odemčená po celý den, ovšem kvůli četným krádežím a poničeným věcem se vedení ubytovny rozhodlo kočárkárnu uzamknout.

K objektu ubytovny je připojený dvůr, který je obklopen betonovým plotem. Dvůr je v současné době, stejně jako kočárkárna, uzamčen a je přístupný pouze pro volnočasové komunitní centrum, kam občas učitelky s dětmi chodí. Na dvoře se nachází dětský zahradní domek s lavičkami, na kterém je připevněna tabule na křídly. Učitelky vždy s sebou na dvůr nosí míče, obruče a křídly. Tyto pomůcky jsou ve vlastnictví komunitního centra, na které opět přispívá magistrát.

Díky magistrátu a sociálním pracovnícům ubytovna spolupracuje s různými charitami, které obyvatelům ubytovny vozí hračky, oblečení a pomůcky do školy.

2.2 Informátoři

Mými informátory byli muži i ženy různých věkových kategorií, protože jsem se snažila zjistit, jaký vliv má život na ubytovně nejen na dospělé, ale i na děti. Pro získání co nejpřesnějších dat jsem se rozhodla provést rozhovory se dvěma skupinami informátorů, tedy jak s obyvateli ubytovny, tak i se zaměstnanci, kteří na ubytovně působí.

Po celou dobu výzkumu jsem si vedla terénní deník, do kterého jsem si zaznamenávala a přepisovala nejen rozhovory, ale také své poznatky.

Obyvatelé ubytovny:

Informátoři ze skupiny obyvatel jsou všichni Romové.

Rodina X

Paní Aneta X (34 let) – žena v domácnosti

Pan Petr X (36 let) – nezaměstnaný

Martin X (11 let) – žák základní školy, navštěvuje odpolední komunitní centrum

Romská rodina X čítá dohromady 7 členů. Manželé Aneta X a Petr X mají tedy pět dětí.

Z pěti dětí jsem se rozhodla provést rozhovor s jedenáctiletým Martinem X, se kterým jsem velmi brzy navázala blízký vztah. Tato rodina žije na ubytovně šestým rokem, jedná se o jednu z nejstarších obyvatel ubytovny.

Rodina Y

Paní Vanesa Y (41 let) – na mateřské dovolené

Iveta Y (13 let) – žákyně základní školy, navštěvuje odpolední komunitní centrum

Rodina Y se skládá z pěti členů. Otec s rodinou na ubytovně nežije, vedení ubytovny totiž rozhodlo o jeho vyhození, ale svoji rodinu chodí i nadále navštěvovat. Tato rodina na ubytovně žije tři roky a momentálně se nachází v tíživé finanční situaci.

Pan Jaroslav (28 let) – nezaměstnaný

Pan Jaroslav žije na ubytovně 4 roky. V bytě na ubytovně žije sám. Vzhledem k tomu, že je pan Jaroslav Rom, nemůže sehnat žádný podnájem.

Zaměstnanci ubytovny:

Rozhovory se zaměstnanci jsem se rozhodla provádět zejména kvůli pravdivosti informací a také proto, abych si vytvořila jasný přehled o tom, jak danou situaci vnímají obě strany.

Paní Alice – učitelka v komunitním centru, pracuje zde 2 roky

Paní Martina – učitelka v komunitním centru, pracuje zde již 5 let

Paní Marie – paní vrátná, na ubytovně pracuje 8 let

Paní Irena - sociální pracovnice, která pravidelně dochází na ubytovnu

Paní Klára – uklízečka, pracuje zde půl roku

3 Metody a etika výzkumu

Pro můj terénní výzkum jsem se rozhodla použít kvalitativní metodu zkoumání. Kvalitativní metoda je, jak uvádí Hendl, výzkum, který se provádí delší dobu, kdy je zkoumající v kontaktu s terénem, jedincem, či skupinou jedinců. (Hendl 2005: 47). Jak píše ve své knize Silverman: „Metody, které používají kvalitativní výzkumníci, dokazují rozšířené přesvědčení, že mohou zprostředkovat „hlubší“ porozumění společenským fenoménům, než by se získalo z kvantitativních dat“ (Silverman 2005:20). Při svém výzkumu jsem vycházela z nastudované literatury a odborných článků a to proto, abych vytěžila co nejvíce potřebných informací a abych co nejméně narušila svou přítomností výzkumný terén a každodenní režim informátorů.

Kvalitativní výzkum by se neobešel bez zúčastněného pozorování, které bylo pro můj výzkum spolu s rozhovory stěžejní. „Pozorovatel nefunguje jako pasivní registrátor dat, který stojí mimo předmětovou oblast, nýbrž se sám účastní dění v sociální situaci, v níž se předmět výzkumu projevuje. Je v osobním vztahu s pozorovanými, sbírá data, zatímco se účastní přirozeně se vyvíjejících situací“ (Hendl 2005: 193). Jako praktikantka v komunitním centru jsem příliš nevyčnívala z davu, z rozhovorů s dětmi i s učitelkami totiž vyplynulo, že na ubytovně je přítomnost různých praktikantek zcela běžná.

Jak uvádí Murphy: „Metodou charakteristickou pro antropologii je zúčastněné pozorování. Tento poněkud těžkopádný termín označuje to, že výzkumník žije mezi lidmi, které studuje, účastní se jejich společenského života, pozoruje, co se děje a táže se, když něčemu nerozumí“ (Murphy 2004: 219). Díky své pozici jsem se účastnila běžného chodu ubytovny, a pokud jsem opravdu něčemu nerozuměla, nebo jsem potřebovala nějaké informace upřesnit, nebála jsem se zeptat.

Vzhledem k tomu, že jsem navázala dobré kontakty s mými informátory, měla jsem možnost dozvědět se plno hodnotných informací, ale také i klepů, na jejichž pravdivost jsem si musela sice dávat pozor, na druhou stranu jsem naštěstí zjistila, že ověřování není příliš složité, proto i tyto informace byly velmi cenné. Při mém výzkumu jsem se tedy pokusila co nejvíce proniknout do každodenního života jedinců a za pomoci výše zmíněných metod jsem se snažila získat co nejvíce informací, které jsem si poctivě zaznamenávala do terénního deníku, a které by mohly být přínosné pro moji práci. V práci jsem sice nepoužila veškeré poznámky z mého terénního deníku, na druhou stranu se zúročila má pečlivost zaznamenávat si každou maličkost, protože díky tomu jsem poté měla dostatek informací k psaní mé práce.

Především díky zúčastněnému pozorování, kdy jsem se aktivně účastnila děje, jsem získala potřebnou důvěru svých informátorů, která byla velmi důležitá při pravdivosti vytěžených informací. Co se týče rozhovorů, většinou se jednalo o rozhovory polostrukturované, nebo neformální. Nejvíce dat jsem pak vytěžila z neformálních rozhovorů, které většinou probíhaly bez nahrávání a nebyly nucené, takže se informátoři necítili nepříjemně.

V průběhu své stáže jsem nenarazila na žádný vážný konflikt ani se zaměstnanci, ani s obyvateli ubytovny. Obyvatelé ubytovny jsou zvyklí zaměstnance zdravít a jinak to nebylo ani u mě. Dokonce když jsme se potkali mimo prostory ubytovny, slušně jsme se pozdravili.

3.1 Vstup do terénu a moje pozice výzkumníka

Mým terénem byla již zmiňovaná městská ubytovna na Pardubicku, kde jsem absolvovala stáž jako praktikantka v komunitním centru pro děti předškolního i školního věku. Stáž mi zprostředkoval magistrát města, pod jehož záštitu ubytovna spadá.

Jak jsem již zmiňovala, komunitní centrum mělo dva bloky. Dopolední blok byl specifický tím, že učitelky ráno před začátkem obešly všechny byty na ubytovně, kde děti bydlely, posbíraly děti, a až poté všichni společně vyrazily do komunitního centra. Díky tomuto zaběhnutému rituálu jsem se dostala do dvou bytů mých informátorů.

Vzhledem ke dvěma zkoumajícím skupinám – skupině zaměstnanců a skupině obyvatel, jsem zprvu navázala bližší vztahy se zaměstnanci, protože ti mě brali jako „jednu z nich“. Co se týče obyvatel, ti ke mně, jakožto k praktikantce, která není Romka, zprvu důvěru neměli a naše vztahy se navazovaly obtížněji, ovšem nakonec se mi povedlo navázat natolik silný a důvěrný vztah, abychom společně prováděli polostrukturované, ale i neformální rozhovory a atmosféra při rozhovorech nebyla nijak napjatá.

Před vstupem do terénu jsem čelila mnoha předsudkům, kterými mě častovali moji kamarádi a spolužáci. V závislosti na tom jsem měla jisté obavy o průběhu celé stáže. Bylo pro mě zprvu velmi obtížné nepodléhat předsudkům a zachovat nestranný postoj. Ovšem poté, co jsem začala ubytovnu navštěvovat pravidelně, veškeré mé obavy opadly. Myslím si, že se mi podařilo nepodlehnout názorům ostatních a nepřiklánět se ani na jednu z mých zkoumaných stran.

Nejbližší vztah jsem navázala se dvěma učitelkami, které měly na starosti dopolední komunitní centrum a se kterými jsem v kontaktu doposud. Dalo by se říci, že se z nás staly kamarádky. Díky nim jsem si udělala obrázek o každodenním chodu ubytovny, protože tyto dvě učitelky ke mně byly nejdílnější. Musela jsem si tedy dávat dobrý pozor, abych si udržela nadhled a neutrální postoj po celou dobu mého výzkumu.

Dobrý vztah jsem navázala i s dalšími zaměstnanci ubytovny a postupně jsem pak začala navazovat vztah nejen s dětmi, ale i s celými jejich rodinami.

Při provádění výzkumu jsem tedy byla na pozici praktikantky, tudíž, jak jsem již zmiňovala, pro mě bylo snazší navázat důvěryhodný vztah se zaměstnanci než s obyvateli ubytovny, ovšem když obyvatelé ubytovny zjistili, že jim z mé strany nehrozí žádné omezení, začali jsme se také sblížovat. Své informátory a informátorky jsem si vybírala právě dle našich vztahů a to proto, aby můj výzkum byl co nejdůvěryhodnější.

3.2 Použité metody

Mými metodami tedy bylo již zmíněné zúčastněné pozorování a polostrukturované a neformální rozhovory se zaměstnanci i obyvateli ubytovny. Veškeré poznámky jsem si zaznamenávala do terénního deníku, který jsem si vedla po celou dobu stáže. Abych nenarušila atmosféru, poznámky jsem si zaznamenávala ve volném čase, anebo ihned po příchodu domů z ubytovny. Ve výjimečných případech i v průběhu rozhovorů, pokud to okolnosti dovolovaly.

Co se týče nahrávání rozhovorů, většina mých informátorů po našem sblížení s nahráváním problém neměla, díky tomu jsem měla tu možnost si rozhovory doma znovu poslechnout, přepsat je a případně je poslechnout znovu, abych se ujistila v pravdivosti informací.

Pokud mi situace nedovolila rozhovory nahrávat, dělala jsem si do terénního deníku poznámky a ihned ve volné chvíli, nebo doma, jsem dopisovala informace, které mi utkvěly v hlavě.

Mí informátoři byli zprvu z nahrávání, dokonce i z pouhých neformálních rozhovorů nesví. Ovšem poté, co jsme se začali sblížovat a já jim sdělila, že celý výzkum bude samozřejmě anonymizovaný, začali být mí informátoři sdílnější.

Rozhovory se zaměstnanci ubytovny probíhaly většinou mezi čtyřma očima. Rozhovory s obyvateli ubytovny probíhaly většinou při větším počtu lidí – většinou se jednalo o děti, které měly matky u sebe. Jednalo se tedy o skupinové interview, které bylo občas přínosné, například když do rozhovoru s Anetou X vstupoval její syn Martin X a já jsem, jakožto výzkumník, mohla porovnat rozdíly v názorech dítěte a dospělé osoby. Miovský uvádí, že: „Ohniskové skupiny ve spojení s individuálními hloubkovými interview mohou například pomoci porovnat skupinové hodnoty a „scénáře“ s hodnotami a „scénáři“ individuálními“ (Miovský 2006: 175). Skupinová interview byla nedílnou součástí mého terénního výzkumu.

3.3 Etické problémy výzkumu

Při mém terénním výzkumu se nebylo možné vyhnout etickým dilematům. Jak píše Giddens: „[...] všechny výzkumy týkající se lidí, a to nejen v sociologii, mohou přinášet etická dilemata“ (Giddens 1999: 524). Z důvodu etických rizik jsem se tedy rozhodla přesnou polohu i název ubytovny anonymizovat. V anonymitě si přáli zůstat i mí informátoři, kterým jsem změnila jména a ve své práci neuvádím samozřejmě ani jejich příjmení.

S etickými riziky jsem se při svém výzkumu setkávala v podstatě každý den. Informátoři mi sdělovali velmi citlivé informace ohledně jejich života na ubytovně.

V průběhu rozhovorů jsem začínala zjišťovat, jak složité je při rozhovorech naslouchat a nevstupovat do monologů, či odpovědí mých informátorů. Velmi obtížné bylo zaujímat nestranný postoj při průběhu celého výzkumu.

4 Život na ubytovně

Řada autorů, kteří se ve svých pracích zabývají sociálním znevýhodněním marginalizovaných skupin, poukazuje na skutečnost, že ubytovny jsou pro příslušníky těchto skupin často tou poslední možností ubytování, nemají-li skončit na ulici. Jak uvádí Kratochvílová: „Prostředí ubytoven, které jsou často poslední možností sociálně slabých lidí, kde sehnat bydlení, tvoří svět, do jehož tajů zvenčí jen těžko nahlédneme“ (Kratochvílová 2011). Slova Kratochvílové potvrzuje i Moravec, který se ve své práci zabývá sociálním vyloučením Romů. „Chudí a sociálně vyloučení Romové trvale žijí v situaci provizoria ve věci základní životní potřeby, kterou je místo k životu. Nemají možnost svoji bytovou situaci zlepšit.“ (Moravec 2006:27-28). Potvrzují to i výpovědi mých informátorů, kteří na ubytovně žijí a jsou nuceni na ubytovně setrvat dlouhá léta, protože se jim nedaří najít si vlastní bydlení. Důvodů může být hned několik, například nemají našetřeno na kauci, nebo vzhledem k jejich romskému původu nemohou sehnat podnájem, nebo si byt nemohou dovolit z důvodu mnohých exekucí a markantních dluhů. To potvrzuje i výpověď informátorky Vanesy Y: *„Když sme se snažili hľadat nĕjakej podnájem, tak vždycy, když nás vidĕli, tak řekli, že je byt už obsazenej. Hľavnĕ skrz dluchy nemáme našetřeno ani na kauci, protože nám peníze nezbyvají a byt bez kauce nám nikdo nepronajme.“*

4.1 Jak jsme se dostali na ubytovnu?

Nikdo z mých informátorů nešel žít na ubytovnu dobrovolně. Většinou byli nuceni se na ubytovnu přestěhovat z důvodu finanční tísně, nebo jednoduše neměli kam jít a ubytovna je zachránila před bezdomoveckým životem na ulici. Ačkoli ubytovna nepatří k nejlevnějšímu ubytování, obyvatelé ubytovny nemusí předem zaplatit kauci a to je právě onen důvod, proč se spousta obyvatel rozhodlo pro život na ubytovně.

Toto potvrzuje i výpověď informátorky Anety X, jejíž sedmičlenná rodina na ubytovně setrvává dlouhou řadu let. „*Na ubytovně bydlím s rodinou už šestým rokem. Narodily se tu moje tři nejmladší děti. Dřív jsme s manželem a dvěma dětma žili v bytě 2+1 u mojí mámy, jenže pak pro nás všechny začal být její byt malej, tak sme si museli najít něco jinýho. Jenže nic jinýho, než ubytovna nebylo.*“ Výpověď Anety X potvrzuje i její muž Petr X: „*Chvíli sme mysleli, že skončíme na ulici. Pak mi kamarád řekl o týhle ubytovně, tak sme sem šli a vyšlo to. Nemuseli sme skládat žádnou kauci a to sme právě potřebovali.*“ Aneta X ani její muž Petr X nepracují, tudíž nejsou schopni si z dávek našetřit na kauci.

Anetin manžel Petr X mi v jednom z našich rozhovorů řekl, že i kdyby práci hledal, tak žádnou stejně nenajde, proto nemá důvod to ani zkoušet. Právě u Petra jsem pozorovala nízké sebevědomí a ještě nižší motivaci, za to markantní nechut' co se týče shánění práce. V jednom z našich rozhovorů s Petrem X jsem se dozvěděla, že vzhledem k velkému počtu členů v domácnosti pobírá tato rodina slušné peníze k zajištění chodu domácnosti, což je pro Petra X jen další demotivací k hledání zaměstnání. Petr X mi sdělil: „*Já když bych šel pracovat, tak ty peníze, který nám choděj ted', nevydělám.*“ Samozřejmě, v tuto chvíli kdy rodina X dostává vyšší podporu v nezaměstnanosti, než když by členové rodiny pracovali, je nelogické, aby si zaměstnání sháněli. Toto tvrzení dokazuje i Krištof. „*S pomocí sociální záchranné sítě tak byla zakonzervována sociálně vyloučená vrstva, v jejichž světě se protínají nerovnosti způsobené neschopností hospodařit s nízkými příjmy, nedostatečnou kvalifikací a vzděláním, dlouhodobou nezaměstnaností, nelegální výdělečnou činností a růstem sociální patologie. V krátkodobé perspektivě se jim totiž pokus o vystoupení z života „na sociálce“ jeví jako neracionální rozhodnutí, přinášející více strastí než užitku (proč přijímat práci placenou méně než podpora?) a dlouhodobé perspektivy nejsou schopní koncipovat“ (Krištof 2004:8).*

Sociální politika státu totiž nedokáže zajistit sociálně vyloučeným jedincům bez dostatečného vzdělání práci, která by převyšovala jejich příjem na dávkách. Příjem dávek a podpory místo docházení do zaměstnání je nadto pohodlnější. Krištof dále uvádí: „Léta trvající pasivní vyplácení souborů sociálních dávek vytvořilo vrstvu již druhé a třetí generace jejich příjemců, vnímajících takovéto platby jako svůj legitimní příjem, svého druhu „výkupné“, které jim společnost platí za to, že pro ně nemá práci a bydlení „na úrovni““ (Krištof 2004: 7). Dle Krištofa je tedy pochopitelné, že si sociálně vyloučení občané pobírající dávky nehledají práci, protože mnohdy by na tom byli o poznání hůře, než jako nezaměstnaní. Petr X mi nadále sdělil: „*Mně by se nevyplatilo jít pracovat. Neměl bych tolik peněz, což je smutný.*“ Takováto nemotivovanost je, dle slov sociální pracovnice Ireny, velmi častá a to je velmi závažný problém, na který sociální politika státu, ale ani města, nemyslela. Rodině X sice žádné finanční rezervy nezbývají, ale nijak se neomezují. Na druhou stranu rodina X nemá žádné dluhy vůči městu, což znamená, že v rámci prostupného bydlení by mohli mít vysokou šanci k nalezení vhodného bytu pro jejich početnou rodinu. Pokud ovšem rodina X dostane přidělený byt v rámci prostupného bydlení, je zde mizivá šance, že by tato rodina začala žít jako většinová společnost. Důvodem jsou vyšší dávky než by byla potenciální mzda.

Oproti tomu rodina Y se na ubytovnu dostala právě díky četným dluhům, které už nebyla schopna splácet, proto je paní Vanesa Y ráda, že neskončili na ulici. Rodina Y žila v bytě, který Vanesa Y zdělila po svých rodičích, jenže byt jim byl exekučně zabaven. Při našem rozhovoru mi Vanesa Y sdělila: „*Naše dluhy sou hlavně z ježdění na černo, pak sme si půjčili a nebyli jsme schopní ty dluhy splácet, tak jsme si půjčili znova a už to bylo. Už nemáme ani byt.*“ Četné dluhy nejsou u obyvatel na ubytovně nic neobvyklého, tito lidé chtějí většinou jednu půjčku umořit další nevýhodnou půjčkou, mnohdy od lichváře, jejíž úroky často dosahují až 100 %. Kvůli nesplácení dluhů pak narůstají úroky a rodina se ocitá

v natolik tíživé finanční situaci, kterou už není schopna zvládnout. Pokud rodina má alespoň nějaký majetek, exekutor ho zabaví a rodina se ocitne na ulici. Tento fakt potvrzuje i příběh rodiny Y, která se v jedné chvíli nacházela v tak tíživé finanční situaci, že se jediným východiskem jevil život na ubytovně. Jak mně sdělila Vanesa Y: „*Aby se z nás nestali bezdomovci, šli jsme bydlet sem. Na ubytovnu. A jsme tu doted'. A když se snažíme z dávek dluhy splácet, vůbec to nestačí. Jsme rádi, že s penězi vyjdeme už tak. Nemůžeme si dovolit splácet velké částky měsíčně.*“ Mnoho rodin má tak markantní dluhy, které nejsou schopni za celý jejich život zaplatit, natož si ušetřit na kauci, díky které by mohli mít větší šanci na sehnání bytu. Jak udávají Lux, Mikezsová a Sunega: „*Postavení na trhu práce má přitom velmi důležitý vliv na dostupnost soukromého nájemního bydlení – pronajímatelé se zpravidla nezajímají o trestnou minulost nájemníka, ale o jeho současné zaměstnání a stabilitu pracovního poměru*“ (Lux, Mikezsová, Sunega 2010:44). Pronajímatelé chtějí mít jistotu pravidelného splácení nájemného, a pokud se o byt bude ucházet jedinec bez práce a ještě k tomu Rom, má téměř mizivou šanci na úspěch.

Ani pan Jaroslav, který na ubytovně žije čtvrtým rokem, nemůže sehnat jiný byt. Jaroslav mi sdělil: „*Mám velký dluhy. Dřív sem hrál automaty a bral drogy, ale ted' se snažim dát se dohromady.*“ Na byt přidělený od města bohužel nedosáhne kvůli četným dluhům, a když se pokusil sehnat byt přes realitní kancelář, anebo na vlastní pěst, nikdy se neseťkal s úspěchem. „*Pár let jsem žil na ulici s bezdomovcema. Když přišly peníze, šel sem do herny, anebo sem si koupil nějaký drogy.*“ Popisoval mi svůj předchozí život Jaroslav, který se z problémů, alespoň částečně, dostal díky sociální pracovníci, se kterou začal spolupracovat a díky ní si našel alespoň bydlení na ubytovně. „*Ted' se snažim najít si práci a potom začnu splácet dluhy.*“ Svěřil se mi Jaroslav se svými plány do budoucna.

„*Většina obyvatel tady na ubytovně má dluhy. O některých víme a o některých ne, každopádně občas se tu objeví nějaký zvláštní chlap a ptá se po konkrétním člověku. Asi*

lichvář. “ Řekla mi svůj názor uklízečka Klára, která se shodovala s názorem Martiny: „*Oni si za to můžou úplně sami. Půjčujou si na televizi a na telefony a je jim jedno, že to nemaj z čeho splácet. Ale když se rozbije televize, ještě ten den maj novou. Bez ní by nepřežili.*“ Jak se píše ve Velkém sociologickém slovníku: Jedná se o sociální fakt, který je zachycením společenských jevů, které vykonávají vnější tlak na jedince. (Linhart, Petrušek, Vodáková, 1996: 302). Sociální pracovnice Irena mi sdělila: „*Když mají nějaké peníze navíc, kupují si zlato, značkové oblečení, elektroniku. Je to tím, že když pak vyjdou mezi lidi se všemi těmi značkovými a novými věci, že budou vypadat zámožně. Prostě si tím hladí ego.*“ V tomto případě se jedná o společenské jevy, které pohání jedince k tomu, aby se vyrovnali většinové společnosti například nakupováním značkových věcí, které, dle Ireny, formují jejich osobnost a zvedají sebevědomí.

4.2 Každodennost ubytovny a omezení spojená s jejím chodem

Vzhledem k mému pravidelnému docházení na ubytovnu jsem měla možnost alespoň částečně nahlédnout do každodenního života jejích obyvatel. Velkou výhodou pro mě byl fakt, že ani jeden z mých informátorů z obyvatel ubytovny nebyl zaměstnaný, proto jsem neměla problém je na ubytovně zastihnout v jakýkoli čas.

O každodennosti jsem vedla neformální rozhovor s informátorkou Anetou X, která mi sdělila: „*Můj den začíná tím, že vstanu, odvedu děti do školy, jdu nakoupit a pak jdu domů. Uvařím a pak jdu bud' pro děti do školy, nebo mám nějaký zařizování. Potom jsem zbytek dne většinou doma.*“ Podobně jako Aneta X, popsala svůj denní režim i Vanesa Y, která uvedla: „*Když není potřeba, z bytu nevycházím.*“ Z rozhovorů s paní na vrátnici – Marií vím, že téměř žádný obyvatel ubytovny nevede nijak pestrý život. Slova vrátné Marie o tom vypovídají: „*Nejezdí na dovolené a ani na výlety. Je sice pravda, že někteří občas navštěvují příbuzné, ale dýl jak na víkend to není.*“

Při mém zúčastněném pozorování jsem zjistila, že když děti přijdou ze školy, odnesou si domů aktovku s učením a jdou za kamarády. Hrají si převážně před ubytovnou, anebo běhají po ubytovně. Poté jdou navštívit komunitní centrum a po skončení komunitního centra si zase někde hrají s kamarády. Učitelka Martina mi sdělila: „*Nemají žádný řád. Rodiče je klidně nechají běhat po venku bez dozoru. Nedávno tady cyklista srazil jednu holčičku, která vyběhla z ubytovny přímo na chodník a ani se nerozhlídl a musela jít na operaci s kolenem. Jejich rodiče ani neřeší, že děti choděj pozdě spát a třeba koukaj i na horory.*“ Tuto informaci od Martiny jsem si ověřovala u třináctileté Ivety Y, která semnou vedla debatu o tom, který horor jí baví nejvíce. Překvapila mě Ivetina znalost hororů a děsivých filmů, které jsem ani já sama neznala. Iveta Y mi také potvrdila, že na horory se kouká se svými sourozenci, nebo s kamarády. V terénním deníku mám napsáno: „Není výjimkou, že se na horor kouká celá rodina i s předškolními dětmi“ (Terénní deník, zápis z 9. 5. 2017). Názory učitelek na sledování hororů dětmi se shodovaly. Všechny si myslí, že je sledování hororů pro malé děti nevhodné a děti si i poté nevhodně hrají. „*Děti se tu mlátí a střílí po sobě z vyrobených pistolí z lega. To nemají z vlastní hlavy, to vidí v televizi.*“ Mínila učitelka Martina.

Při mém výzkumu jsem zjistila, že matky s dětmi chodí ven jen minimálně. Děti si většinou samy hrály na chodbách, anebo venku před ubytovnou. V terénním deníku mám napsané: „Muži většinou sedí doma a koukají na televizi. Večer pak chodí do nonstopů hrát automaty“ (Terénní deník, zápis z 23. 3. 2017). Tvrzení, které mám v terénním deníku zapsané, potvrzuje i práce Dostálové, která na základě terénního výzkumu prováděla rozhovory s Romy žijícími v jedné ze sociálně vyloučených lokalit. „Veškerý volný čas je tráven ve společnosti vlastní rodiny a rodin žijících ve stejné komunitě. Ženy den vyplňují péčí o své děti a o domácnost. Muže jsem zastihla, ačkoli byl v dobu mé návštěvy romské komunity běžný pracovní den, posedávající doma nebo před obytnými buňkami“ (Dostálová

2007:81). Vzhledem k tomu, že se jedná o jiný výzkum, je zřejmé, že se jedná o jakýsi životní styl Romů.

Co se týká hraní automatů, paní vrátní Marie mi sdělila: „*Ovšem automaty chodí hrát pouze v období, kdy jim přijdou nějaké peníze z podpory, nebo dávky. V jiných částech měsíce peníze na automaty nemají.*“ Dalším zajímavým zjištěním pro mě bylo to, jak obyvatelé ubytovny žijí v závislosti na obdržení dávek. Učitelka Alice mi sdělila: „*Malé děti mají do komunitního centra povinnou svačinku, a když je před vyplácením dávek, chybí největší počet dětí za celý měsíc. Oni pak ke konci měsíce prostě už nemají ani na rohlík.*“

Dalším velkým problémem každodenního života mých informátorů a omezení, na něž naráží, je chod ubytovny: „Rovněž zřízení nepřetržité služby se zdá velmi důležité pro úspěšný provoz ubytovny. Čím problémovější osoby ubytovnu užívají, tím je nepřetržitá služba potřebnější. Největším přínosem je snížení devastace společných prostor a zařízení ubytovny. Nepřetržitá služba také významně podporuje dodržování ubytovacího řádu, zvyšuje kázeň ubytovaných osob, působí jednak preventivně, ale umožňuje rovněž okamžitý zásah v případě potřeby“ (Dubnová, Šimková 2012:22). Z rozhovorů se zaměstnanci, zejména pak s paní vrátnou, jsem zjistila, jak nepostradatelný je neustálý dvacet čtyř hodinový dohled, který zajišťuje pořádek ve společných prostorách ubytovny. Ačkoli právě na celodenní dozor a přísná pravidla si obyvatelé ubytovny stěžují nejvíce, dle slov zaměstnanců je to nutnost. Foucault ve své knize *Dohlížet a trestat* píše o podstatě disciplíny a sděluje, že disciplína udržuje stálost a funkčnost běžného života (Foucault 2000: 217-218). „Je tu však i snaha ujistit se o kvalitě využití času: nepřetržitá kontrola, nátlak ze strany dozorců, potlačení všeho, co by mohlo rozptylovat a odvádět pozornost; jde tu o ustavení dokonale využitelného času“ (Foucault 2000:219). Foucault se ve své knize zabývá řádem a disciplínou mezi problémovými a nesamostatnými jedinci, kteří potřebují stálý dohled v rámci zachování pořádku a běžného chodu. Knihu od Foucaulta zde uvádím proto, že jeho slova o neustálém

dohledu potvrzuje informátorka učitelka Alice: „*Ono to s nima jinak nejde. Jeden den se s nima dohodneme, že druhý den přijdou do komunitního centra na besídku, všichni to odsouhlasí a druhý den přijde necelá polovina. A takhle je to ve všem, proto jsou některý věci v ubytovacím řádu přehnaný, jenže aspoň se tu dá normálně fungovat. Taky kdyby tu nebyly kamery a dozor, byl by po celej ubytovně hroznej nepořádek, protože oni to maj jinak nastavený. Pořádek neřeší, v bytech maj většinou šílenej bordel. Taky ničej všechno, co není jejich. Kdyby tu ten dozor nebyl, ubytovnu by za chvíli celou vybydleli.*“ Sdělila mi Alice, která si stěžovala na nezodpovědnost a lhostejnost rodičů k výchově svých dětí.

Dalším problémem jsou uzamčené společné prostory, jako je například kočárkárna. O kočárkárně jsem vedla rozhovor s Vanesou Y, která mi prozradila: „*Hrozně mi vadí společná kočárkárna. Klíče sou na vrátnici a vždycky si musím jít pro klíč k okénku, říct, pro co jdu a až pak si můžu jít vyzvednout kočárek. Je jich tam tolik, že manipulace s kočárkama je složitá a taky sem už kolikrát měla kočárek poničenej, anebo děti měly odřeny kolo. Klíče musím hned po vyzvednutí kočárku vrátit a ještě ukázat, že ten kočárek je opravdu můj.*“ Další rozhovor o kočárkárně jsem vedla i se sociální pracovnící Irenou, která dříve musela řešit četné krádeže, hádky, anebo poničené věci mezi obyvateli. „*Ono je to složitý. Dříve byla kočárkárna normálně otevřená, ale docházelo ke krádežím a k zapůjčování jiných kočárků, či kol bez dovolení, třeba Vanesa to dělala pořád, a proto jsou tato opatření nutná.*“ Sdělila sociální pracovníce Irena.

Od zaměstnanců ubytovny jsem se dozvěděla, že rodina Y má problémy s placením nájmu na ubytovně. Vrátná Marie mi sdělila: „*Vanesa neplatí nájem pořád. Dycky vidím její děti, jak mají zase nový oblečení, ale nájem nikde. Pak přijde, zaplatí část, ale zbytek doplatí třeba až za měsíc, když už má platit další nájem.*“ Na finanční problematiku jsem narazila i při rozhovoru s Vanesou: „*No on je hrozně velkej problém v tom, že dávky nám choděj několikrát v měsíci a né najednou, takže vždycky dám část na nájem a za zbytek jdu nakoupit*

aspoň nějaký jídlo. Hlavně je tu hrozně drahej nájem, protože je to jak za velikost bytu, tak i za počet členů v domácnosti a nás je pět.“ Sdělila mi Vanesa Y, která by ráda dostala přidělený byt od města, na který mají podanou žádost, jen musí předtím zaplatit dluhy, které vůči městu mají.

Dluhová past rodiny Y se stále prohubyje, protože rodině narůstají úroky za neplacení, popřípadě za pozdní splátky. Jak ve své publikaci píše Juppová: „Přestože vývoj v zadlužování má obecně stoupající tendenci, někteří dlužníci by se nedostali do stavu neřešitelné předluženosti, kdyby si jejich věřitelé nestanovili velmi vysoké úroky a pokuty za prodlení ve splácení“ (Juppová 2014: 34). Problém rodiny Y ovšem spočívá jak v narůstání dluhů jejich neplacením, tak i v dalším půjčování. Vedlo to i k četným exekucím, proto je pro rodinu Y téměř nemožné našetřit si na kauci, anebo z příspěvků od státu umořit dluhy. Jak mně sdělila Vanesa Y: *„Pro chlapa ani nemá cenu hledat si práci, protože by nám všechno sebrali.*“ Slova Vanesy částečně potvrzuje ve své práci i Juppová: „S exekučními srážkami ze mzdy je spojen i fenomén dlouhodobé nezaměstnanosti. Dlužníku-nezaměstnanému se kvůli exekucím na plat nevyplatí hledat si oficiální práci, protože by mu hned část peněz byla ze mzdy stržena a jeho situace by mohla být ještě horší, než v případě, kdy je nezaměstnaný a má nárok na různé dávky sociální podpory“ (Juppová 2014: 44). Někteří obyvatelé na ubytovně, dokonce i část mých informátorů mají občasnou práci na černo, kterou si přivydělají alespoň nějakou korunu. Vzhledem k tomu, že se jedná o nelegální práci, musela jsem slíbit, že o práci na černo nebudu psát v souvislosti s žádnou rodinou a to ani v případě, že rodina má změněna veškerá jména i příjmení.

Všichni moji informátoři jsou závislí na sociálních dávkách a příspěvcích, bez kterých by neměli žádný zdroj příjmu. Jak uvádí Matoušek: „Sociální pomoc kromě sociálních služeb zahrnuje také finanční a věcné dávky, poskytované lidem, kteří se ocitli ve stavu hmotné nouze“ (Matoušek 2011:11). Zde se tedy nabízí otázka, zda se nejedná o jakousi kompenzaci

za to, že Romové žijí v nevyhovujících sociálních podmínkách na ubytovně a například rodina Y nemá možnost se v nejbližších letech z ubytovny dostat do vlastního bytu. Učitelka Marie byla rozhořčená nad tím, kolik příspěvků moji informátoři ze strany obyvatel dostávají. *„To jsou příspěvky na bydlení, na pračku, na skříň, dárky a tak. Oni věděj, o co a kde si maj zažádat. Je to jako jejich práce to lítání po úřadech.“* Sdělila učitelka Marie.

Dalším problémem na ubytovně jsou společná sociální zařízení. Manželům X velmi vadí, že v bytech není žádné sociální zařízení, tedy absence koupelny a záchodu. Záchody jsou na každém patře pro cca 6 -8 bytů (podle velikosti) dva a jsou tam i společné sprchy, které fungují na žetony. Největším problémem shledávají manželé X špatný stav bytů. V rohu jejich kuchyně je plíseň, které se již léta nemohou zbavit. Dále jsou v některých bytech štěnice a i přes to, že tam již deratizátor byl několikrát, se nedaří štěnice vyhubit. *„Jedni lidi už museli vyhodit celej novej gauč, protože když ho otevřeli, byl plnej štěnic.“* Sdělila mi učitelka Martina. Jedenáctiletý Martin X mi v komunitním centru jednou vyprávěl, že jejich sousedé měli v bytě mnoho štěnic, kterých se nemohli zbavit. Prý se některé štěnice dostaly i do bytu rodiny X a začaly se tam taktéž množit. Přivolaný deratizátor je prý vyhubil, ale nikoli všechny. *„On nám řekl, že většinou aspoň jedna zůstane a ta se pak zase rozmnoží. Jsem z toho nešťastná.“* Odpověděla mi Aneta X.

Kromě špatného stavu bytů je velkým problémem i jejich malá velikost. Například sedmičlenná rodina X obývá dva pokoje. *„My máme vlastně jen kuchyň, kde je i gauč, na kterým spí rodiče, a pak je druhý pokoj, kde spíme všechny děti. Je to hrozně malý, ale tohle se dá přežít. Stejně nejsem moc doma.“* Sdělil mi Martin X, který sdílí jeden malý pokoj se svými 4 sourozenci. Martin mi dále sdělil, že mu tato skutečnost nevadí, protože si radši hraje s kamarády venku, nebo na chodbách, což má sice zakázáno a právě proto ho takové hraní baví ještě víc.

„Bydlení v těchto místech může být dražší než v normálním bytě, který je ovšem pro chudé romské domácnosti nedosažitelný, ať už proto, že nemohou zaplatit kauci, nebo proto, že s nimi žádný pronajímatel nájemní smlouvu neuzavře. Romové jsou na trhu s byty diskriminováni snad ještě více než na trhu pracovním“ (Moravec 2006:21). Zdálo by se, že život v takových to podmínkách je sice život v sociálně vyloučené lokalitě, ale alespoň je nájem levný. Bohužel, opak je pravdou. *„Nájem se tu počítá jak za počet osob v domácnosti, tak za metry čtvereční. My platíme měsíčně okolo 12 000 korun za to, že sme v sedmi lidech ve dvou místnostech a máme celý patro společnej záchod a koupelnu.“* Sdělila mi Aneta X.

Zajímalo mě, proč je život na ubytovně tak nákladný a leckdy dražší, než v pronajatém bytě. Sociální pracovnice Irena mi odpověděla: *„Kdyby v tom bytě bydlela čtyřčlenná rodina, nebylo by to tak drahý, ale tam jsou příplatky ještě za každého člena rodiny. Další věcí je fakt, že tyto subjekty sou určeny ke krátkodobému žití, tudíž je tu nájem počítaný za den – stejně jako v motelech, a tak.“*

Dále jsem se sociální pracovnice Ireny dotazovala, jak je možné, že byty jsou nevybavené, když se předpokládá, že se jedná o přechodné ubytování. Irena mi sdělila: *„Dřív vybavené byli, jenže oni ten nábytek zničili, od té doby jsou prostě standartně nevybavené.“* Při svém výzkumu jsem si všimla spousty paradoxů a toho, jak teorie funguje v praxi. Zárným příkladem je ono přechodné bydlení na ubytovně, které většinová společnost považuje za nejdosažitelnější bydlení na trhu.

Při rozhovoru s učitelkou Alicí jsme se dotknuli finančního tématu, za co Romové na ubytovně utrácí nejvíce a jak s financemi hospodaří. Alice mi sdělila: *„Oni dostanou dávky a děti hned choděj ve značkovým oblečení a v nových teniskách, který stejně hned zničej. Taky každy den vaří, a když se jídlo nesní, tak ho vyhodí a nenechají ho na další den. Hrozně plýtvaj.“* Dle Alice Romové neumí hospodařit s penězi, kupují přebytečné věci a plýtvají

s potravinami, proto je velmi těžké, z pohledu Alice, aby tito lidé nějaké peníze ušetřili. „*Oni když jim zbydou peníze, tak je hned jsou utratit. Nenapadne je to, aby si peníze ušetřili.*“ Na hospodaření s financemi jsem se zeptala pana Jaroslava, který mi sdělil: „*My Cikáni to tak máme. Prostě něco koupíš, aby to vypadalo, že na to máš. Taky nejíme jídlo druhý den. Prostě to tak máme. Je to naše tradice.*“

Všichni moji informátoři z řad obyvatel si nejvíce stěžovali na pravidla, která jsou zanesena v ubytovacím řádu objektu ubytovny. Při rozhovoru mi Petr X sdělil: „*Při každém příchodu se musíme nahlásit na vrátnici. Návštěvy musíme nahlásit dopředu a můžou na ubytovně být jenom dvě hodiny denně. A přespat na ubytovně může někdo jen jednou do měsíce a to s povolením vedoucího ubytovny.*“ Sama jsem si v praxi vyzkoušela nahlašování na vrátnici při každém mém příchodu. I přes to, že si mě paní na vrátnici pamatovala, vždy jsem musela nahlásit své jméno a až poté jsem mohla jít dále. Petr X si velmi stěžoval na takovéto nahlašování návštěv. Nejvíce to vadilo Vanese Y, protože její muž s nimi na ubytovně nebydlel a rodinu chodil pouze navštěvovat. Bohužel, nemohl na moc dlouho. „*Proč tvůj manžel nebydlí na ubytovně s vámi?*“ Zeptala jsem se v našem rozhovoru s Vanesou Y, která mi sdělila: „*On tu dřív bydlel, jenže on hodně pil. Pořád pije, ale už je to lepší. No a dycky když se opil, tak sme se hodně hádali a několikrát sem na něj volali policajty, protože mě třeba i mlátil. Dostal od vedoucího ubytovny napomenutí, pak druhý a pak ho prostě vyrazil.*“ Vanesa Y mi také sdělila, že jeden čas s manželem nekomunikovala a chtěla rozvod, ale on se poté omluvil a v současné době jsou zase spolu a chtějí by spolu znovu i bydlet.

Při rozhovoru s paní Alicí jsme se také dotknuly již zmiňovaných návštěv. Alice mi sdělila, že z doslechu ví, že dříve tyto návštěvy omezovány nebyly a ubytovna se hemžila spoustou cizích lidí. A poté, když se začaly ztrácet věci a začal se hromadit nepořádek,

musela se tato omezení nařídit, neboť lidí na ubytovně bylo tolik, že se nemohlo přijít na viníka.

K dodržování pravidel dopomáhá i již zmíněný kamerový systém, který je rozmístěný nejen po chodbách ubytovny, ale také před jejím vchodem. Tato kamerová zařízení sledují paní vrátné po celou dobu své směny a dbají na to, aby se po budově ubytovny, ale i před jejím objektem, dodržoval pořádek v souladu s pravidly ubytovacího řádu.

Při rozhovoru s dětmi se oba mí malí informátoři shodli na tom, že si v podstatě nemají kde hrát. *„Mně se tu líbí. Mám tu hodně kamarádů přes chodbu, nebo o patro níž, ale vadí mi občas, že na nás křičej ať neběháme, anebo nekřičíme a taky mi vadí, že nemůžeme chodit na dvůr.“* Sdělil mi jedenáctiletý Martin X. Při delším rozhovoru s Martinem jsem zjistila, že jsou to právě paní na vrátnici, nebo vedoucí celého objektu, který se stará o řádný chod ubytovny.

Zhruba před rokem bylo dětem, ale i dospělým zakázáno chodit na dvůr, který se nachází za ubytovnou a je obklopen betonovou zdí. Kvůli nepořádku, který po obyvatelích ubytovny zůstával, se dvůr začal zamykat a obyvatelům ubytovny byl přístup na dvůr odepřen. *„V létě si tam chodili a měli tam takové ty malé nafukovací bazénky a slunili se.“* Sdělila mi při rozhovoru sociální pracovnice Irena. Paní vrátná Marie mi sdělila, že zákaz vstupu na společný dvůr byl vydán hlavně proto, že při odchodu zpět do bytů si obyvatelé nedokázali po sobě uklidit věci, a tak se po dvoře válely různé odpadky, které musela uklízet uklízečka, nebo již zmíněná paní na vrátnici, protože se k nepořádku nikdo z obyvatel ubytovny nepřiznal.

V době, kdy jsem byla zhruba v půlce mého terénního výzkumu, se na ubytovně již po několikáté rozmnožily štěnice. Pro jejich odstranění a zamezení přenášení štěnic byl vedoucím ubytovny vydán zákaz, který udával, že obyvatelé bytů se nesmějí vzájemně

navštěvovat. Sociální pracovnice Irena mi sdělila: „*Zákaz byl vydán kvůli tomu, aby se ty štěnice nepřenášely.*“ Ovšem tento zákaz vzbudil mezi obyvateli ubytovny velký rozruch. Chtěli se i nadále navštěvovat tak, jak byli zvyklí, tudíž se začali scházet na chodbách. „*Jenže to, že se začali scházet na chodbách, byl taky problém, protože dělali hrozný hluk, takže to bylo taky zakázáno.*“ Sdělila mi učitelka Alice, která má velmi blízké vztahy s ostatními zaměstnanci, tím pádem má velký přehled o veškerém dění na ubytovně.

Dalším velkým omezením pro obyvatele ubytovny byl zákaz vycházení na balkony, které byly součástí všech bytů na ubytovně. V terénním deníku mám poznamenané: „Jednou Alice přišla do práce, a jelikož byl hezký den, rozhodla se, že děti z komunitního centra vezme ven na dvůr. Při příchodu na dvůr ale zjistila, že se po celém dvoře povalují střepy, jenže vzhledem k tomu, že obyvatelé neměli na dvůr přístup, museli něco skleněného shodit z balkonů. Celou situaci začal řešit vedoucí ubytovny, který následně na nějaký čas zakázal lidem vycházet z vlastních bytů na balkony“ (Terénní deník, zápis z 5. 4. 2017).

Při svém výzkumu jsem zjistila, že drtivě většině mých informátorů, kteří obývají ubytovnu, vadí tato výše uvedená pravidla. Pochopitelně jsem se ptala, jak je možné, že se proti pravidlům nebrání. „*No. My moc nemáme na výběr. Pokud nás odsud vyhodí, nemáme kam jít.*“ Sdělila mi Vanesa Y. „*Jo. Lidi se tu bojí. Nejvíce se bojí vedoucího ubytovny. Nahání jim strach a díky tomu tu není takovej nepořádek, jako tu byl za předchozího vedoucího, kterej si neuměl sjednat pořádek a respekt.*“ Odpověděla mi Martina, která mi mimo jiné sdělila, že když byl na ubytovně předchozí vedoucí, občas se bála jít do práce, protože se ubytovna hemžila spoustou cizích lidí a také narkomanů.

„Většina ubytovacích zařízení uzavírá s klienty ubytovací smlouvu. Nejčastěji na tři měsíce až jeden rok, při plnění smluvních podmínek (především při řádném placení) provozovatelé smlouvu prodlužují. Nevýhodou ubytovací smlouvy je velká nejistota

v bydlení“ (Pelikánová, Šmoldas 2013:14). Ubytovací smlouva je totiž smlouvou, kdy je ubytování velmi nejisté. Při neplnění smluvních podmínek může majitel objektu nájemníka vyhodit ze dne na den bez nároku na náhradní ubytování, proto obyvatelům ubytovny nezbyvá nic jiného, než včas hradit nájem a striktně dodržovat ubytovací řád.

4.3 Funguje sociální vyloučení jako motivace ke změně?

„Sociální vyloučení je chápáno jako proces, při kterém dochází k vyčleňování jednotlivců, celých skupin či komunit, ze kterých je složena společnost“ (Jordánek 2013:8). Ke vzniku sociálně vyloučených lokalit dopomáhá i politika města, neboť tato ubytovna funguje pod záštitou městského magistrátu.

V rámci předmětu Aplikovaná antropologie jsem měla možnost komunikovat se sociálními pracovníky, kteří se přímo zajímali o vyloučené lokality a teorii prostupného bydlení a další možná řešení problému sociálního vyloučení. Bylo mi sděleno, že do budoucna plánují eliminovat vyloučené lokality ve městě a chtějí přidělit co nejvíce městských bytů rodinám v rámci prostupného bydlení. Ovšem hlavním problémem byl nedostatek přidělených financí, za které by se městské byty, případně celé bytové domy zrekonstruovaly, protože finance města jsou omezené a město potřebuje peníze na opravy veřejných míst, jako jsou chodníky, nádraží, apod.

„Koncentrace lidí, kteří se ocitli na sociálním dnu, v sociálně vyloučených lokalitách neumožňují jejich plnohodnotné začlenění do komunit obcí a měst. Vedou také k hromadění dalších problematických jevů nebo procesů jako zadlužení, dlouhodobá nezaměstnanost, kriminalita apod. To vše také mimo jiné přispívá k negativnímu vnímání obyvatel sociálně vyloučených lokalit majoritní společností“ (Nemešová, Matoušek 2016). Právě koncentrace sociálně slabších osob v sociálně vyloučených lokalitách strhává všechny jedince na jednu společnou úroveň, která se výrazně liší od úrovně majoritní společnosti. Velmi zásadní vliv

má tato koncentrace osob na děti, které neznají nic jiného než život na ubytovně, nepracující rodiče apod. A právě toto je velký problém. Z těchto jedinců opět vyrostou jedinci, kterým není kriminalita cizí a kteří nepracují. Pokud by tento vzorec fungoval nadále, docházelo by k neustálému rozšiřování a k vytváření nových sociálně vyloučených lokalit, kam by se soustředila minoritní a nepracující nová i stará generace, která postrádá motivaci svůj dosavadní život zlepšit. Právě tuto situaci se snaží magistrát města řešit, například teorií prostupného bydlení.

„Sociálně vyloučení jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí. Projevem sociálního vyloučení je tedy například dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, život v prostorově vyloučených částech obcí, nízká kvalifikace, špatný zdravotní stav, rozpad rodin či ztráta sebeúcty“ (Balabánová, Mazel, Pospíšilová, Veselá 2009:5). Mí informátoři sice nejsou odříznuti od institucí a služeb, ale jsou závislí na dávkách, jsou dlouhodobě nezaměstnaní a mají nízkou kvalifikaci a v závislosti na těchto faktorech mají ztíženou možnost najít si vlastní bydlení. „Důraz je kladen na to, že sociální vyloučení znamená více než jen chudobu. Má prvky, které překračují obyčejnou nerovnost. Jedná se o nerovnost natolik dalekosáhlou, že to dotčeným přináší problém s jejich vlastní identitou. Jde o nerovnost, která zasahuje a narušuje sociální kontakty se zbytkem společnosti a je natolik intenzivní, že sociálně vyloučení nejsou schopni hájit kolektivně své zájmy“ (Mikulec, Ripka, Snopek 2016: 18).

Všichni obyvatelé ubytovny se stali sociálně vyloučení tím, že se na ubytovnu, jakožto vyloučenou lokalitu, nastěhovali. *„Ubytovna je sama o sobě sociálně vyloučenou lokalitou a člověk, který na ubytovně žije a uchází se o práci, má prakticky nulovou šanci na lepší zaměstnání i přes to, že má zájem o nějakou rekvalifikaci.“* Sdělila mi sociální pracovnice Irena při našem rozhovoru o sociálně vyloučených lokalitách v nejmenovaném městě. Irena mi nadále sdělila, že městská ubytovna a její okolí sice nejsou jedinou vyloučenou lokalitou

ve městě, ale ostatní lokality se městu prý daří eliminovat lépe, než tyto. Dle Ireniných slov patří městská ubytovna a její okolí k největším vyloučeným lokalitám ve městě.

„Ztráta bydlení, postihující jednotlivce a domácnosti, a vytěšňování z bydlení, zasahující celé romské populace a tvořící (ať už zamýšlenou, nebo nezamýšlenou) součást komunální politiky, jednak vedou ke vzniku sociálně vyloučených lokalit, jednak jsou trvalým ohrožením pro ty, kteří se již obyvateli takové lokality stali“ (Moravec 2006:18). A právě při mém terénním výzkumu mě napadlo, jestli to, že se obyvatelé ubytovny ocitli v sociálně vyloučené sféře, je jakási motivace k tomu, aby se z dané vyloučené lokality co nejdříve dostali, anebo naopak, je to „cesta do propasti“. Pokud se zaměříme na definici motivace od Nekonečného, většině mých informátorů chybí motivační proces, díky kterému by se jedinci snažili dosáhnout svých cílů. „Motivace je proces, který volí mezi různými možnostmi jednání, zaměřuje jednání na dosažení motivačně specifických cílových stavů a na cestě k tomu je udržuje v chodu“ (Nekonečný 1996: 15).

Při mém výzkumu mě velmi zarázela pasivita obyvatel ubytovny k hledání jiného bydlení. Žádný z mých informátorů z obyvatel ubytovny není spokojen se svým životem na ubytovně, nikdo z těchto informátorů není zaměstnán, ovšem tím, že žijí v sociálně vyloučené lokalitě, se jejich šance na nalezení vhodného zaměstnání, nebo bydlení markantně snižují. V návaznosti na to jim chybí nové a lepší sociální podmínky pro restart. Aneta X mi při jednom z našich rozhovorů sdělila: „*My máme podanou žádost o byt v rámci toho dostupného bydlení a taky nemáme dluhy a ty jejich podmínky splňujeme, ale čekání je hrozně dlouhý.*“

Samozřejmě ve chvíli, kdy se jedinec ocitne na ubytovně, kde bydlení není zrovna nejlevnější, je důležité, aby si našel dobře placené zaměstnání a začal se zpátky stavět na vlastní nohy. Jednou z nejviditelnějších podob sociálního vyloučení je vyloučení prostorové.

„Prostorové vyloučení znamená pro jedince bariéru rozvoje životních šancí. Nedobrovolně segregované skupiny zpravidla žijí v nejhorších, stigmatizovaných částech města, v nevyhovujících, nuzných obydlích s nedostatečnou úrovní sanitárního vybavení a přístupem k běžným službám“ (Toušek 2007). Pokud se jedinec ocitne na ubytovně, upadají i šance na lepší zaměstnání a to proto, že tento jedinec musí čelit předsudkům o jeho osobě už jen proto, že se žije v prostorově vyloučené lokalitě.

Jak zmiňuji výše, nalezení vhodného zaměstnání je velkým problémem z hlediska etnicity, ale i z hlediska toho, že se daný jedinec nachází v sociálně vyloučené lokalitě, proto je velký problém najít si lepší zaměstnání, které by mu slibovalo vyšší platové podmínky, než je minimální mzda. Jak píše Moravec: „Pokud si jedinec bez vzdělání najde práci, je velká pravděpodobnost, že jeho příjem bude na úrovni minimální mzdy, v případě dluhů pak na úrovni životního minima. Zákonodárce nepočítal s tím, že by se tyto dávky měly stát trvalým zdrojem příjmu celé subpopulace České republiky. Přesně to ale nastalo. Už domácnost, která se skládá ze dvou malých dětí a dvou rodičů nad 26 let, má životní minimum vyšší, než je možný čistý měsíční příjem z nekvalifikovaného zaměstnání jednoho z rodičů. Přitom jestliže je jeden z rodičů zaměstnaný, vzrůstají mu tím nutné výdaje, například na dopravu nebo stravu. Tudíž kvůli garantovanému příjmu ve výši životního minima se lidem v produktivním věku, jsou-li příslušníky početných domácností, nevyplatí, z čistě finančního hlediska, mít pravidelné zaměstnání“ (Moravec 2006: 35-36). V tomto ohledu jsou v zákonu velké mezery, které zapříčinily fakt, že se sociálně slabším jedincům s početnější rodinou nevyplatí pracovat a nechávají se tzv. „živit od státu“.

Pro jedince bez vzdělání je tedy jednodušší být doma a pobírat různé příspěvky a dávky, které budou leckdy vyšší než jeho mzda. Stává se z toho jakýsi začarovaný kruh, kdy lidé žijící nejen na ubytovnách zleniví, nebo ztratí motivaci potřebnou k hledání zaměstnání a tak postupem času ztrácejí šanci na život ve vlastním bytě. „Diskriminace „rizikových“

skupin domácností (domácností imigrantů, domácnosti Romů, mladé rodiny s dětmi, vícedětné domácnosti, neúplné rodiny s dětmi) v přístupu k nájemnímu bydlení je „racionální“ a má, minimálně ze strany soukromých pronajímatelů, ale, jak jsme se pokusili ukázat, i ze strany volené reprezentace malých územně správných celků, racionální základ v averzi před vysokým rizikem; proto je jen velmi obtížné očekávat automaticky, bez jakýchkoliv nástrojů, v nejbližším období její změnu“ (Lux, Mikezsová, Sunega 2010:52).

Maslow sestavil tabulku základních lidských potřeb, jedná se o pyramidu, která je sestavena z 5 částí, přičemž spodní část má nejvyšší prioritu, naopak horní část následuje až po splnění předchozích částí.

Základní lidské potřeby dle Maslowa:

- 1) Potřeba seberealizace – naplnit možnosti růstu a rozvoje
- 2) Potřeba uznání a úcty – být vážený, mít úspěch, být sám sebou kladně hodnocen
- 3) Potřeba lásky a sounáležitosti – touha k někomu patřit, být přijímán, milován
- 4) Potřeba bezpečí a jistoty – vyhýbání se všemu neznámému, neobvyklému, hrozivému
- 5) Fyziologické potřeby – potřeby potravy, tepla, vyměšování (Psychoweb 2017).

Na základě této pyramidy si můžeme s jistotou říci, že život na ubytovně, spolu s přijímáním sociálních dávek, splňuje pátý nejdůležitější stupeň. Dostáváme se ke čtvrtému bodu, kde se nachází potřeba bezpečí a jistoty. Moji informátoři na ubytovně žijí již delší dobu, proto můžeme konstatovat, že život na ubytovně je pro ně jakýmsi bezpečným útočištěm, kam se mohou vždy s jistotou vrátit. Sice nemají nájemní smlouvu na dobu určitou, ovšem dle slov sociální pracovnice Ireny se jedná o jistotu: „*Obyvatelé se nemusejí bát, že by o bydlení v nejbližším desetiletí přišli. Přeci jen se jedná o ubytovnu městskou, nikoli*

soukromou a město nemá zájem na tom, aby tito lidé skončili na ulici.“ A právě to je důvod pasivity většiny informátorů k hledání jiného bydlení. *„Máme tu asi dvě rodiny, které si našly byt, ale neměly na nájem a majitel jim nepočkal tak jako se to dělá tady, a proto se samy rozhodly vrátit na ubytovnu. Tady to maj jistý.*“ Sdělila mi učitelka Alice. Zde, na těchto dvou příkladech, se znovu ukazuje nedostatečná motivace a sebejistota, které by mohly změnit přístup Romů a jejich rodin k hledání zaměstnání, nebo ke studiu, a díky tomu i k nalezení lepších bytových podmínek než těch, které poskytuje ubytovna.

4.4 Prostupné bydlení jako nástroj sociální politiky

Prostupné bydlení je šancí pro ty jedince, kteří se dostali do tíživé situace a mají zájem znovu fungovat ve většinové společnosti jako plnohodnotní občané. „Prostupné bydlení se stalo v nedávné době využívaným nástrojem v oblasti sociálního bydlení. V situaci, kdy chyběla ucelená národní politika sociálního bydlení, se k němu obracejí zejména obce a poskytovatelé sociálních služeb“ (Kocman, Klepal 2014: 10). Systém prostupného bydlení je relativně novou poskytovanou službou, která má, bohužel, stále velké mezery.

Jak udává Snopek: „Prostupné bydlení je komplexní, hierarchicky uspořádaný systém různých forem sociálního bydlení, jehož jednotlivé stupně se liší komfortem, režimem, podmínkami přidělení, typem smlouvy, a jež jsou provázány s doprovodnými sociálními službami“ (Snopek, 2012: 5). Tedy nejnižší stupeň prostupného bydlení je například život na ulici, či u příbuzných, dalším stupněm může být ubytovna nebo azylový dům, kde se předpokládá, že jakmile si jedinec „srovná život“ a naučí se hospodařit s penězi, posune se v této hierarchii o stupeň výš – do tréninkových bytů a pokud vše tento jedinec zvládne, dostane přidělený byt a bude schopen se sám o sebe starat. Cílem je, dle Snopka: „Zajištění nájemního bydlení pro domácnosti, které nemohou za tržních podmínek získat přiměřené, kvalitativně standardní a prostorově nevyloučené bydlení“ (Snopek 2012: 5).

Vzhledem k tomu, že se můj výzkum týká městské ubytovny, nikoli soukromé, má město zájem o eliminování sociálně vyloučených oblastí. „Městské ubytovny mají také větší potenciál stát se součástí prostupného systému sociálního bydlení ve městě“ (Dubnová, Šimková 2012: 23). V rámci prostupného bydlení se pak tyto obyvatelé ubytovny rozmístí po celém městě do bytů a v konečné fázi by měly vyloučené lokality zaniknout úplně. Taková je vize a teorie města, ovšem v praxi to není tak jednoduché – už jen kvůli podmínkám, které každý jedinec musí splňovat při přidělení městského bytu.

Téměř všichni obyvatelé ubytovny mají podanou žádost o přidělení městského bytu, ale také většina obyvatel nesplňuje podmínky nutné pro přidělení bytu. Uchazeči na základně daných kritérií sbírají body. Pokud dosahují předepsaného počtu bodů, dostanou přidělený byt. Co se týče mých informátorů, tato kritéria splňuje pouze rodina X, která na přidělený byt čeká. Ačkoli je prostupné bydlení skvělou šancí pro sociálně vyloučené osoby pro nový začátek, nefunguje tato teorie pro všechny prostorově vyloučené jedince.

Prostupné bydlení není vhodné pro každého jednotlivce. K získání přiděleného městského bytu a tím získání větší volnosti a svobody musí jedinec splňovat určitá kritéria, která jsou prostupným bydlením dána. „Jinými slovy, prostupné bydlení funguje pro ty, kdo nepotřebují pravidelnou podporu samostatného života a kompetence bydlet už mají“ (Kocman, Klepal 2014:72). Jak uvádí Kocman a Klepal, teorie prostupného bydlení funguje především u lidí, kteří pomoc nepotřebují. Ovšem poté je třeba klást si otázku „Jak město eliminuje vyloučené lokality, když většina obyvatel ubytovny potřebuje podporu při samostatném bydlení?“

Autoři Kocman a Klepal ve své práci zaznamenávají příběhy různých klientů, kteří se ocitli v sociální tísní a v rámci prostupného bydlení dostali přidělený městský byt. Práce mapuje úspěchy a neúspěchy jednotlivých klientů v rámci osamostatnění se od pomoci

sociálních pracovníků, atd. „Příběhy ukázaly především to, že „úspěch“ nebo „neúspěch“ při získání bytu v rámci systémů dostupného bydlení není možné jednoduše shrnout jako problém „individuální motivace“ uživatelů. Každý z příběhů v sobě obsahuje kratší nebo delší seznam vlivů, které společně sestavují pole možností jednání klientů i intervencí sociálních pracovníků. Tyto faktory jsou rozmanité a zahrnují organizační rámce, jako jsou dávkové systémy, nastavení kritérií dostupného bydlení, nastavení podpory formou sociálního poradenství, nebo praktiky na trhu s byty“ (Kocman, Klepal 2014:78). Práce Bydlení a sociální začleňování: kvalitativní analýza trajektorií uživatelů dostupného bydlení ukazuje, že je za potřebí individuálního jednání s klienty. Nelze v těchto ohledech používat obecné normy, protože každý klient má za sebou jiný životní příběh, který určuje jeho jednání a na základě toho se později rozhoduje. V tomto ohledu má tento systém dostupného bydlení velké mezery, které se poté projevují jako selhání systému, kdy se klient, který dostane v rámci dostupného bydlení přidělený byt, znovu ocitne na ubytovně z různých důvodů. O funkci dostupného bydlení jsem vedla rozhovor s učitelkou Martinou, která mi sdělila: *„Už nejmíň dvě rodiny se vrátily zpátky na ubytovnu, protože to prostě nezvládaly. Najednou museli být samostatní, už tam nebyla každé den sociální pracovnice, která by jim všechno připomínala. No, a tak je tu máme znova.“* Slova Martiny mi potvrdila i sociální pracovnice Irena: *„Pokud už na ubytovně žijí dlouho a najednou mají být závislí jen sami na sobě, tak je to pro ně šok. Tam právě chybí většinou absence tréninkových bytů, kde by si prvně samostatný život zkusili a až teprve by jim byl přidělen byt. Jenže v dostupném bydlení není podmínkou projít veškeré stupně.“*

4.5 Plní ubytovna svoji funkci překlenovacího bydlení?

Jak je uvedeno výše, spousta rodin žije na ubytovně spousty let a většina lidí na ubytovně ještě spousty let žít bude. Ubytovna sama o sobě splňuje podmínky pro žití přechodné, nikoli

pro žití dlouhodobé. „Ačkoliv ubytovny byly původně určeny svobodným pracovníkům, anebo pro krátkodobé ubytování, sociálně vyloučení zde bydlí často dlouhodobě, byť zde mají nejisté krátkodobé smlouvy. Šance jednotlivců a rodin, že se dostanou do standardního nájemního bydlení, jsou značně malé“ (Mikulec, Ripka, Snopek 2016:118). Důvodů, proč mají tyto rodiny malé šance na nalezení vlastního bydlení, je mnoho. Dubnová a Šimková udávají ve své publikaci tyto důvody: „Důvodem, proč někteří lidé dlouhodobě žijí v ubytovacích zařízeních, je celý komplex sociálních jevů, jehož součástí bývá nedostatek finančních prostředků, vysoké zadlužení, problémy s dodržováním povinností vyplývajících z nájemní smlouvy, příslušnost k romské menšině a další. Tito lidé, opustí-li prostor nájemního bydlení, mají jen malou šanci k návratu, nájemní bydlení na trhu získávají zpět velmi těžce, a pokud je získají, mají často problémy s jeho udržením“ (Dubnová, Šimková 2012:3).

Moji informátoři mají mizivou šanci na nalezení vlastního pronájmu, bez pomoci města nebo sociálních pracovníků, už jen kvůli jejich romskému původu, či nedostatku financí. U mých informátorů to bývá tak, že nedostatek financí jde ruku v ruce s jejich etickým původem a oni jsou tak nuceni zůstat na ubytovně, která není přizpůsobena pro mnohaletý život.

Obyvatelé ubytovny nemají jednoduše kam jít. V drtivé většině soukromník Romovi byt nepronajme a oni sami nemají tolik peněz, aby si mohli vzít hypotéku, anebo si byt koupit ihned. V tomto tvrzení se shodují mé informátorky Aneta X a Vanesa Y, které se s rodinami snažili hledat podnájem na vlastní pěst, ale nikdy se neseťkali s úspěchem. „Vždycky, když někam jdeme na prohlídku bytu a máme vážnej zájem, nám pak makléř zavolá, že už je byt obsazenej.“ Stěžovala si Aneta X v nejednom z našich rozhovorů. Zde je zapotřebí pomoc města, v jehož zájmu je i samotné eliminování vyloučených lokalit ve městě.

4.6 Systémy Housing first a Rapid re-housing

Systémy Housing first a Rapid re-housing jsem se rozhodla ve své práci uvést proto, že si myslím, že se jedná o jedno z možných východisek, které by vedlo k eliminaci vyloučených lokalit, pokud selže systém dostupného bydlení.

Systém Housing first byl sice určen pro bezdomovce, nebo drogově závislé, ovšem oba systémy, jak Housing first, tak rapid re-housing, mají totožnou filosofii. „Přístup Housing first, který už téměř čtvrt století provozují v zahraničí s těmi „nejsložitějšími“ a „nejproblémovějšími“ skupinami, ukazuje, že pokud je lidem poskytnuto bydlení a adekvátní podpora podle jejich potřeb a preferencí, je téměř každý schopen udržet si bydlení“ (Kanioková, Ripka, Snopek 2016:16). Jak uvádí Snopek: Systém Housing first je náhražkou systému dostupného bydlení, protože systém dostupného bydlení u určitých skupin selhával, byl vymyšlen systém Housing first, v překladu Bydlení především.

Systém Rapid re-housing je v podstatě totožný co by Housing first. Jak píše Giňová: „Cílem projektu je dát naději rodinám s dětmi, které žijí a ubytovnách, azylových domech, či v jiné bytové nouzi získat stabilní a důstojné bydlení“ (Giňová 2016). Tento systém už je v provozu v některých českých městech. Jeho smysl spočívá v podpoře klientů i poté, co dostanou přidělený byt. Velmi důležitou roli pak hraje individuální přístup k potřebám jednotlivých klientů.

Ačkoli se ve mnou zkoumané lokalitě tyto systémy zatím nenacházejí, na Pardubicku bych si tyto dva systémy představit dokázala, protože by se jednalo o vyřešení bytové situace všech mých informátorů, kteří žijí na ubytovně. Pomoc od města by tedy nekončila přidělením bytu, ale končila by až bezprostředně poté, co by jedinci byli schopni každodenního života, stejně jako většinová společnost. Velkým úskalím systémů by mohl být již zmiňovaný omezený rozpočet města a také vesměs negativní názory většinové společnosti, která by nemusela souhlasit s individuálními přístupy k menšinové společnosti. Většinové

společnosti by mohlo vadit zejména přidělování většího rozpočtu financí pro sociálně slabší jedince, nebo rodiny.

5 Závěr

Ve své práci jsem se zabývala každodenním životem romských obyvatel nejmenované ubytovny na Pardubicku, vlivy ubytovny na běžný život obyvatel, a také jsem zkoumala možné perspektivy, které obyvatelé ubytovny mají.

Způsoby, jakými se obyvatelé dostali na ubytovnu, se liší. Například Vanesa Y se s rodinou na ubytovnu dostala kvůli dluhům a četným exekucím, díky kterým přišli o byt. Rodina Anety X zase na ubytovně skončila kvůli tomu, že nesehnali žádný byt ani žádného majitele, který by byl ochoten pronajmout byt Romům. Pan Jaroslav se na ubytovnu dostal díky tomu, že se dostal do kontaktu se sociální pracovníci, která mu pomohla najít bydlení, protože pan Jaroslav žil předtím na ulici. Ubytovna je určena pro bydlení krátkodobé, proto mě velmi zarazelo, že mezi mými informátory a ani mezi ostatními obyvateli ubytovny není nikdo, kdo by žil na ubytovně přechodnou dobu. Lidé v této sociálně vyloučené lokalitě žijí řadu let.

Co se týče motivace ke změně, to, že obyvatelé žijí v této lokalitě, je spíše ke změně demotivuje, protože jejich možnosti jsou omezovány buď jejich národností, nedostatkem peněz, nízkým vzděláním, nezaměstnaností, velkým počtem členů v domácnosti, anebo tím, že žijí na ubytovně. Další demotivací jsou předsudky a rasová diskriminace, kterým tyto lidé musí denně čelit. Moji informátoři byli díky výše uvedeným faktorům nuceni se přizpůsobit životu na ubytovně, a proto svým způsobem i zlenivěli.

Vyhledky sociálně vyloučených Romů nejsou vysoké. Z důvodu nízkého potenciálního platu si moji informátoři nechtějí hledat práci, protože podpora v nezaměstnanosti nezřídka převyšuje minimální mzdu. Nezaměstnanému jedinci pak žádný majitel byt nepronajme, protože se bojí nesplácení nájemného. Jako perspektivu zde vidím metodu dostupného bydlení, která má ovšem určitá kritéria, tudíž ne všichni moji informátoři mají nárok na

přidělení městského bytu. Rodina X nasbírala dostatečný počet bodů, takže až se v čekací listině dostane na řadu, bude jí přidělen městský byt. Rodina Y takové štěstí nemá, protože má vůči městu dluhy, které musí nejdříve uhradit, aby na byt v rámci prostupného bydlení měla nárok. Metoda prostupného bydlení má své uplatnění, ovšem ne pro všechny, kteří takový byt potřebují. Teoreticky je možné, aby se díky prostupnému bydlení eliminovaly vyloučené lokality, ale nevymizí úplně, protože zde je stále určitý počet lidí, kteří podmínky pro přidělení bytu, v rámci prostupného bydlení, nesplní. Budoucí perspektivou by mohly být systémy Housing first a Rapid re-housing, které v mé zkoumané lokalitě nejsou v provozu, ovšem jednalo by se o východisko, kdy by se i dlužníci vůči městu měli možnost zařadit do běžné společnosti.

Z mého výzkumu je patrné, že ubytovna je poslední možností pro lidi, kteří nemohou sehnat bydlení a bohužel je to i dlouhodobé řešení problému. Svou překlenovací funkci tedy ubytovna, dle mých zjištění, neplní. Z rozhovorů s informátory také vyplývá, že ubytovna omezuje jejich každodenní život. Informátoři mají problém se špatným stavem bytů a s nařízeními od vedení ubytovny, se kterými nesouhlasí. Vadí jim omezené návštěvy, vysoký nájem, zákazy a zamčené společné prostory, jako například kočárkárna. Život na ubytovně má negativní dopad také na výchovu dětí, které vyrůstají v nevyhovujících podmínkách.

Budoucnost mých informátorů se liší. Rodina X dostane přidělený byt v rámci prostupného bydlení a poté už bude záležet na tom, zda bude schopna žít stejný život jako většinová společnost, včas platit nájem a hospodařit s penězi. Rodina Y je prozatím nucena setrvat na ubytovně. Pokud si rodina Y sama nesežene podnájem, ovšem to je vzhledem k jejich rase, nezaměstnanosti a vysokému počtu členů v rodině téměř nemožné, bude nucena žít na ubytovně. Zde bych opět doporučila magistrátu města, aby zvážil návrh na zřízení systémů Housing first a Rapid re-housing, které by do budoucna dopomohly k eliminování, nebo celkovému zrušení vyloučených lokalit.

Použitá literatura

Balabánová, H., M. Mazel, K. Pospíšilová, M. Veselá 2009. *Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení*. Praha: Ministerstvo vnitra.

Dostálová, B. 2007. *Zvyky a životní styl současných Romů*. Praha: Univerzita Karlova.

Dubnová, E., H. Šimková 2012. *Sociální ubytovny jako dlouhodobé bydlení pro sociálně slabé*. Brno: Ústav územního rozvoje.

Faucault, M. 2000. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin.

Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.

Giňová, M. 2016. Být Rapid re-housing. Dostupný z:

<http://iqrs.cz/cs/clanky/rapid-re-housing>. [6. 3. 2018].

Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Jordánek, M. 2013. *Život v sociálně vyloučené lokalitě*. Institut mezioborových studií: Brno.

Juppová, T. 2014. *Dluhová past - možnosti řešení dluhové problematiky*. Praha: Univerzita Karlova.

Kanioková, M., Š. Ripka, J. Snopek (eds.) 2016. *Ukončování bytové nouze rodin a jednotlivců. Východiska, zahraniční praxe, doporučení a strategie*. Brno: Platforma pro sociální bydlení.

Kocman, D., J. Klepal 2014. *Bydlení a sociální začleňování: kvalitativní analýza trajektorií uživatelů dostupného bydlení*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.

Kratochvílová, T. 2011. *Život na ubytovně není žádný levný med. Romea*. Dostupné z:

<http://www.romea.cz/cz/zpravy/tereza-kratochvilova-zivot-na-ubytovne-neni-zadny-levny-med>. [21. 11. 2017].

Křištof, R. 2004. Sociální politika v České republice ve vztahu k sociálně vyloučeným. *E-polis*: 7-8. Dostupné z:

http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_78_1.pdf. [8. 1. 2018].

Linhart, J., M. Petrušek, A. Vodáková, H. Maříková 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Lux, M., M. Mikezsová, P. Sunega 2010. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV.

Matoušek, O. 2011. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál.

Matoušek, R., L. Nemešová 2016. Agentura pro sociální začleňování v boji proti bytové nouzi a bezdomovectví v sociálně vyloučených lokalitách. *Agentura pro sociální začleňování*. Dostupné z:

<http://socialniprace.cz/zpravy.php/eng/eng/zpravy.php?oblast=3&clanek=879>. [12. 1. 2018].

Mikulec, M., Š. Ripka, J. Snopek (eds.) 2016. *Způsoby řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení: analýza komparace situací ve Francii, Velké Británii a v České Republice*. Ostrava: Ostravská univerzita.

Miovský, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.

Moravec, Š. 2006. *Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Murphy, R. F. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON.

Nekonečný, M. 1996. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia.

Pelikánová, A., Šmoldas M. 2013. *Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování sociálně znevýhodněných v obci Větrní s důrazem na soukromé ubytovny*. Praha: Úřad vlády.

Psychoweb, 2017. A. H. Maslow – Teorie motivace. Dostupné z:

<http://www.psychoweb.cz/psychologie/maslow-a-h---teorie-motivace--d-a-b-potreby/> [21. 1. 2018].

Silverman, D. 2005. *Jako robíť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.

Snopek, J. 2012. *Systém prostupného bydlení*. Praha: Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách.

Toušek, L. 2007. Sociální vyloučení a prostorová segregace. Dostupné z:

<http://www.antropoweb.cz/cs/socialni-vylouceni-a-prostorova-segregace>. [5.3. 2018].